

Socjolekt polskich alpinistów

Analiza leksykalno-semantyczna słownictwa

Anna Niepytalska-Osiecka

Socjolekt polskich alpinistów

Analiza leksykalno-semantyczna słownictwa

© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie
Kraków 2014

ISBN 978-83-64275-53-1

Recenzenci:
Kazimierz Ożóg
Jerzy Podracki

Redakcja: Aleksandra Jastrzębska
Korekta: Justyna Rybka
Skład: Małgorzata Piwowarczyk
Projekt okładki: Joanna Bizior

Na okładce wykorzystano zdjęcie autorstwa Marka Osieckiego

Publikacja dofinansowana przez Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner
al. Daszyńskiego 21/13
31-537 Kraków
tel. 12 628 05 12
e-mail: office@libron.pl
www.libron.pl

Spis treści

Część I

1. Tematyka i cele opracowania	13
2. Podstawy teoretyczne	15
2.1. Miejsce środowiskowych odmian polszczyzny w typologiach odmian językowych	15
2.2. Zróżnicowanie środowiskowych odmian polszczyzny – odmiany zawodowe i środowiskowe	19
2.3. Sposób komunikacji polskich alpinistów jako socjolekt	22
2.4. Zawodowość i niezawodowość leksyki alpinistycznej	22
3. Polskie środowisko alpinistyczne	27
3.1. Rozumienie terminu „alpinizm”	27
3.2. Historia polskiego alpinizmu i dyscypliny alpinistyczne	28
3.3. Tradycja taternicka i etos w alpinizmie	31
3.4. Etapy rozwoju środowiska alpinistycznego i jego socjolektu	34
3.5. Język i inne wytwory kultury środowiska alpinistów	42
4. Materiał leksykalny, źródła tekstów środowiskowych i sposoby gromadzenia słownictwa alpinistycznego	45
5. Warstwy leksykalne w socjolekcie polskich alpinistów	47
5.1. Warstwa leksyki wspólnej własnej	49
5.2. Warstwa leksyki wspólnej pożyczonej	49
5.3. Warstwa leksyki odrębnej własnej	51
5.4. Warstwa leksyki odrębnej pożyczonej	52
5.5. Wyrazy środowiskowe funkcjonujące w różnych znaczeniach w socjolekcie alpinistycznym i innych socjolektach	54
6. Alpinistyczne neologizmy słowotwórcze	61
6.1. Typy derywatów słowotwórczych ze względu na rodzaj derywacji	63
6.1.1. Struktury rzeczownikowe i przymiotnikowe sufiksalne	63
6.1.2. Struktury czasownikowe prefiksalne	69
6.1.3. Struktury czasownikowe prefiksально-paradygmatyczne	72
6.1.4. Struktury rzeczownikowe prefiksalne	73

6.2. Struktury paradygmatyczne	74
6.2.1. Struktury paradygmatyczne motywowane od czasowników	74
6.2.2. Struktury paradygmatyczne motywowane od rzeczowników	75
6.2.3. Struktury paradygmatyczne motywowane od wyrażenia przyimkowego	76
6.3. Struktury ujemne	76
6.3.1. Formacje derywowane od jednej podstawy słowotwórczej	77
6.3.1.1. Ze zmianą paradygmatu	77
6.3.1.2. Bez zmiany paradygmatu	77
6.3.1.3. Z alternacją	78
6.3.2. Uniwerbizacje powstałe w wyniku różnych technik słowotwórczych	78
6.3.2.1. Uniwerbizacje powstałe w wyniku sufiksacji	78
6.3.2.2. Uniwerbizacje powstałe w wyniku ucięcia części podstawy	79
6.4. Złożenia i zrosty	79
6.4.1. Złożenia powstałe w wyniku różnych technik derywacyjnych	79
6.4.1.1. Złożenia interfiksalne	79
6.4.1.2. Złożenia interfiksально-paradygmatyczne	80
6.4.1.3. Złożenia bezafiksalne	80
6.4.2. Zrosty	80
6.5. Nazwy produktów firmowych, motywowane przez rzeczowniki własne	81
6.6. Inne formacje słowotwórcze	82
6.7. Quasi-neosemantyzmy	83
7. Swoista frazeologia utworzona na gruncie socjolektu alpinistycznego	85
7.1. Uwagi wstępne	85
7.2. Sposób wyodrębniania frazeologizmów z materiału leksykalnego	87
7.3. Źródła jednostek nieciągłych w socjolekcie polskich alpinistów. Frazeologia a ekspresja i wartościowanie	89
7.3.1. Frazeologizmy implikujące wartościowanie	92
7.3.1.1. Jednostki implikujące wartościowanie negatywne	92
7.3.1.2. Jednostki implikujące wartościowanie pozytywne	93
7.3.2. Frazeologizmy wyrażające wartościowanie	94
7.3.3. Jednostki mające charakter neutralny pod względem wartościowania	95
7.4. Wielowyzrazowe terminy wśród jednostek nieciągłych socjolektu polskich alpinistów	96
7.5. Wyrazy i wyrażenia wymagające określonej reakcji odbiorcy	99
8. Słownictwo przejęte z języka ogólnego ze zmianą znaczenia	101
8.1. Neosemantyzmy powstałe w wyniku styczności znaczeń	102
8.2. Neosemantyzmy powstałe w wyniku podobieństwa znaczeń	103
8.2.1. Nazwy przyrządów alpinistycznych	103
8.2.2. Nazwy formacji skalnych i górskich	104
8.2.3. Nazwy chwytów wspinaczkowych	105
8.2.4. Nazwy węzłów wspinaczkowych	106
8.2.5. Nazwy osób i grup ludzi	106

- 8.2.6. Nazwy technik i manewrów wspinaczkowych 107
- 8.2.7. Czasownikowe i rzeczownikowe nazwy czynności, stanów i zdarzeń 108
- 8.3. Zawężenie znaczenia 109
- 8.4. Neosemantyzmy powstałe w wyniku wykorzystania podobieństwa brzmieniowego 111
- 8.5. Pogranicza derywacji semantycznej 111

9. Zapożyczenia obce 115

- 9.1. Uwagi wstępne 115
- 9.2. Zapożyczenia leksykalne właściwe 117
 - 9.2.1. Zapożyczenia całkowicie przyswojone 117
 - 9.2.2. Zapożyczenia częściowo przyswojone 118
 - 9.2.3. Zapożyczenia wariantowe z różnym stopniem przyswojenia pisowni 120
 - 9.2.4. Zapożyczenia zaadaptowane do rodzimego systemu fleksyjnego, nieprzyswojone pod względem pisowni 121
 - 9.2.5. Zapożyczenia nieprzyswojone 123
- 9.3. Zapożyczenia przekształcone 124
- 9.4. Zapożyczenia skrótowców 125

10. Relacje semantyczne w socjolekcie polskich alpinistów 127

- 10.1. Wyrazy wieloznaczne – uwagi wstępne 127
 - 10.1.1. Typy podobieństwa pomiędzy poszczególnymi znaczeniami wyrazów wieloznacznych 130
 - 10.1.1.1. Wieloznaczność regularna 130
 - 10.1.1.2. Wieloznaczność nieregularna 132
- 10.2. Homonimia w słownictwie alpinistycznym 135
- 10.3. Zjawisko synonimii w socjolekcie polskich alpinistów 136
 - 10.3.1. Synonimy dokładne oficjalne i nieoficjalne 137
 - 10.3.2. Synonimy dokładne o tym samym znaczeniu i zbliżonym zabarwieniu stylistycznym 139
 - 10.3.2.1. Synonimy dokładne polsko-polskie 139
 - 10.3.2.2. Synonimy dokładne polsko-obce 140

11. Ekspresywność elementów socjolektu alpinistycznego 143

- 11.1. Ekspresywność neologizmów słowotwórczych 143
 - 11.1.1. Źródła ekspresji 143
 - 11.1.2. Alpinistyczne derywaty ekspresywne sufiksalne 144
 - 11.1.3. Alpinistyczne derywaty ekspresywne prefiksalne i prefiksально-paradygmatyczne 145
 - 11.1.4. Inne derywaty ekspresywne 146
- 11.2. Ekspresywność alpinistycznych neosemantyzmów 147
- 11.3. Ekspresywność alpinistycznych zapożyczeń obcych 147

12. Podsumowanie 149

- 12.1. Wielowarstwowość słownictwa socjolektu polskich alpinistów 149
- 12.2. Stosunek leksyki zawodowej do środowiskowej w socjolekcie polskich alpinistów 151

13. Bibliografia 153

- 13.1. Teksty źródłowe 153
 - 13.1.1. Literatura alpinistyczna 153
 - 13.1.2. Prasa górską 155
 - 13.1.3. Strony internetowe o tematyce wspinaczkowej i wysokogórskiej 155
- 13.2. Opracowania i słowniki 157

Część II

14. Słownik leksyki alpinistycznej 167

- 14.1. Budowa artykułu hasłowego 167
 - 14.1.1. Wykaz skrótów bibliograficznych 171
 - 14.1.2. Wykaz pozostałych skrótów i oznaczeń 172
- 14.2. Alpinistyczne leksemy 173
- 14.3. Alpinistyczne jednostki nieciągłe 262
 - 14.3.1. Zestawienia terminologiczne 262
 - 14.3.2. Swoiste frazeologizmy 277
 - 14.3.3. Sentencje 285
- 14.4. Wyrazy i wyrażenia wymagające określonej reakcji odbiorcy (komendy wspinaczkowe) 286

Summary 289

Ukochanemu Mężowi

Część I

1. Tematyka i cele opracowania

Przedmiotem niniejszej książki jest leksyka polskich alpinistów od przełomu XIX i XX wieku do czasów współczesnych. Podstawowym celem przedstawionych badań jest opis i analiza słownictwa wszystkich grup tworzących polskie środowisko wspinaczkowe, czyli alpinistów wspinających się w terenie wysokogórskim, alpinistów eksplorujących jaskinie (tzw. grotolazów) i wspinaczy skalnych. Za Andrzejem Markowskim przyjmuję, że odmianę leksykalną należy rozumieć jako zbiór wszystkich jednostek używanych w procesach komunikacyjnych określonej grupy użytkowników, a zatem socjolekt składa się nie tylko ze słownictwa tworzonego przez środowisko, lecz także ze słownictwa wspólnotmianowego¹. Badacz dowodzi, że w socjalnych odmianach polszczyzny istnieją dwie zasadnicze warstwy słownictwa: utożsamiająca i wyróżniająca. W niniejszej pracy przedmiotem badań są te elementy leksykalne socjolektu polskich alpinistów, które mieszczą się w ramach warstwy wyróżniającej. Warstwa utożsamiająca nie została włączona do opisu – wyrazy, które mają w socjolekcie alpinistycznym to samo znaczenie co w polszczyźnie ogólnej, nie są przeze mnie omawiane.

Materiał leksykalny podzieliłam na warstwy leksykalne, które odzwierciedlają bogatą strukturę wewnętrzną środowiska, a także pokazują różnorodne sposoby wzbogacania leksyki. Socjolekt polskich alpinistów czerpie bowiem z wielorakich źródeł. Prócz swoistej frazeologii i leksemów tworzonych przez alpinistów na bazie rodzimych morfemów leksykę tej odmiany środowiskowej budują także wyrazy zaczerpnięte z języków obcych i innych odmian polszczyzny. W słownictwie alpinistycznym ujawniają się dwie zasadnicze warstwy:

- **leksyka wspólna** dla całego środowiska alpinistycznego, składającego się ze wspinaczy wysokogórskich, skałkowych i jaskiniowych,
- **leksyka odrębna**, tworzona w obrębie poszczególnych grup uprawiających różne rodzaje wspinaczki – wysokogórską, skalną i jaskiniową.

Ponadto każda z tych warstw zawiera **słownictwo własne**, utworzone w środowisku alpinistów, oraz **słownictwo pożyczone**. Na leksykę własną składają się **neologizmy słowotwórcze** i **swoista frazeologia**, a na leksykę pożyczoną – **zapóżyżenia obce**, **zapóżyżenia z innych socjolektów**, **gwar** i **odmian** oraz **słownictwo zaczerpnięte z języka ogólnego**, zawsze ze zmianą znaczenia.

¹ A. Markowski, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, Wrocław 1992, s. 10.

Zgromadzony i podzielony na warstwy materiał leksykalny poddałam analizie formalno-semantycznej. Przeanalizowałam szczegółowo neologizmy słowotwórcze, swoistą frazeologię, neosemantyzmy i zapożyczenia, opisując ich znaczenie, sposób powstania i sygnalizując funkcje, jakie te elementy pełnią w omawianym socjolekcie. W zebranych materiale ujawniła się także siatka relacji semantycznych – polisemia, synonimia oraz mniej liczne przypadki homonimii. Relacje semantyczne, pokazujące wewnętrzną strukturę słownictwa alpinistycznego, zostały szczegółowo omówione.

Podjęte badania doprowadziły ponadto do ustalenia proporcji pomiędzy alpinistyczną leksyką zawodową w funkcji nominatywnej a alpinistyczną leksyką środowiskową w funkcji ekspresywnej. Wiąże się z tym także umiejscowienie sposobu komunikacji polskich alpinistów w typologii odmian językowych współczesnej polszczyzny. Ustalenia te zostały poprzedzone rozdziałem teoretycznym, prezentującym stan badań nad odmianami polszczyzny.

Zgromadzony materiał leksykalny pozwolił stworzyć słownik leksyki alpinistycznej z definicjami, ilustrowany przykładami z odpowiednich źródeł książkowych, prasowych i internetowych, zawierający system kwalifikatorów oraz informację dotyczącą wymowy, informację etymologiczną i gramatyczną. *Słownik leksyki alpinistycznej* stanowi drugą, integralną część pracy.